

УДК 159.9.072.43

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Шаповалова В.С.

Національний фармацевтичний університет

На основі аналізу наукової літератури розглянуто поняття «цінність» та «ціннісно-смислові орієнтації». Ціннісно-смислові орієнтації розглядаються як важлива психолого-педагогічна проблема, від рішення якої залежить рівень професійної самореалізації майбутніх фахівців. У статті проаналізовано результати емпіричного дослідження ціннісно-смиислової сфери викладачів вищих навчальних закладів. Проаналізовані цінності-цілі сучасних викладачів.

Ключові слова: цінності, ціннісно-смислова сфера особистості, цінності-цілі, викладач, педагогічна діяльність.

Постановка проблеми. Роль ціннісно-смиислової сфери у професійній діяльності викладачів вищих навчальних закладів важко недооцінити. На її основі відбувається формування емоцій та почуттів, відбір інформації під час спілкування та взаємодії, встановлюються чи не встановлюються соціальні відносини. Ціннісно-смислові орієнтації являються важливим компонентом, який визначає загальний рівень професійної та особистої культури, регулює професійну діяльність та поведінку, відображає систему стійкого відношення особистості до навколишнього світу в цілому, та до себе.

Дослідження ціннісної сфери викладачів вищих навчальних закладів є актуальним тому, що сучасна вища школа повинна бути орієнтована не тільки на передачу знань студентам, а також на виховання креативної, конкурентноспроможної, сильної особистості, вона повинна забезпечувати розвиток духовного світу студентів з гуманними поглядами на оточуючий світ. Дослідження ціннісно-смиислової сфери сучасних викладачів є актуальним ще й тому, що саме у студентському (юнацькому) віці відбувається остаточне формування та закріплення ціннісних орієнтацій. Викладач повинен демонструвати найкращі сторони людини, її моральність, норми етикету так, як це напряму впливає на

формування особистості майбутнього фахівця, на моральне виховання студентів.

Своєрідність педагогічної діяльності полягає в тому, що вона за своєю природою детермінована особистісними цінностями, які забезпечують її зміст та спрямованість, надають сенс системі професійних дій. Будь-який вид діяльності включає в себе ціннісно-орієнтаційні дії та вносить до навчального процесу певну специфіку: предметним змістом, впливом на відношення студентів, формуванням їх активності, впливом на розвиток способів їх самостійних дій [1].

У зв'язку з цим доцільно звернутися до дослідження змісту тих ціннісних орієнтирів, які є актуальними для викладачів вищих навчальних закладів.

Тому, **метою** даної статті стало дослідження та аналіз особливостей ціннісно-смиислової сфери особистості викладачів вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед дослідників, які займалися питанням про ціннісно-смислову сферу особистості можна зазначити Д. О. Леотьева, К. А. Абульханову-Славську, С. С. Бубнова, А. Ю. Агафонова, О. Г. Асмолова, Д. Маєрса, А. Маслоу, Г. Олпорт, Г. Ріккерт, Е. Spranger, Р. М. Williams та ін.

Дослідженню смислових аспектів особистості фахівця (професіонала) були присвячені роботи

І.В. Абакумова, О.Г. Асмолова, А.А. Бодальова, А.А. Деркача, Е.Ф. Зеєра, Д.А. Леонтєва, Л.М. Мітіної, А.Р. Фонарьова, В.Е. Чудновського та ін.

Поняття «цінності» та «ціннісно-сміслові орієнтації» вивчаються в різних науках: психології, філософії, педагогіці, філології та іншими науками. Вивчення цінностей у освітньому середовищі відбувається у рамках педагогічної аксіології, яку сучасні дослідники визначають як науку про цінності освіти. Аксіологія присвячена дослідженню сутності цінностей, їх місцю у сучасному світі, аналізу ціннісній орієнтації особистості, їх зміст, розвиток, зв'язок з існуючими соціальними та культурними цінностями.

Розглянемо деякі визначення понять «цінність» та «ціннісно-сміслові орієнтації» у наукових працях.

Наприклад, І. Т. Фролов поняття «цінність» трактує як: «специфічно соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства (благо, добро і зло, прекрасне і погоне, які укладені в явищах суспільного життя і природи)... По відношенню до суб'єкта (людини) цінності служать об'єктами її інтересів, а для її свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів в предметній і соціальній дійсності, позначень її різних практичних відносин до навколишніх предметів і явищ» [7, с. 646].

О. В. Степаненко дає визначення цінностей саме у професійно-педагогічній діяльності. За її визначенням цінності викладача – це духовні особливості, які мають особистісний вплив та служать орієнтирами людської поведінки та формування життєвих і професійних установок [6].

Процес ціннісної орієнтації особистості у освітньому середовищі вивчала також професор А. В. Кірьякова. Цей процес А. В. Кірьякова характеризує як «сходження особистості до цінностей суспільства на основі діалектичного закону піднесення потреб» [3, с. 16].

Сучасна освіта висуває до особистості викладача нові умови та вимоги. У професійній діяльності педагога повинні реалізовуватись та вдосконалюватись вищі потреби людини, а саме потреба у спілкуванні, у захисті слабкого, потреба самоствердження в суспільстві, потреба самореалізації, потреба самоідентифікації, потреба мати своє місце в суспільстві, у колективі, потреба безпеки і потреба свободи тощо.

Якщо звернутись до психологічного словнику, то поняття ціннісно-сміслові орієнтації визначається як: «важливий компонент світогляду особистості або групової ідеології, що виражає (представляє) переваги і прагнення особистості або групи щодо тих чи інших узагальнених людських цінностей (добробут, здоров'я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, працю тощо)» [4, с. 729].

Отже, ціннісно-сміслові орієнтації викладача – це, насамперед, ті орієнтири, які виступають в ролі стратегічних життєвих цілей та світоглядних переконань. Це деяка спрямованість особистості (соціальна, матеріальна чи духовна), регуляція соціальної поведінки людини.

Виклад основного матеріалу. Мета нашого дослідження заключається у вивченні ціннісно-сміслових орієнтирів викладачів вищих навчаль-

них закладів. Ми припускаємо, що реформування сучасної освіти, знайдуть відображення в зміні структури ціннісно-сміслові сфери викладачів. У нашому дослідженні прийняли участь 78 викладачів вищих навчальних закладів м. Харкова. Для вивчення ціннісно-сміслові сфери ми використовували ціннісний опитувальник Ш. Шварца, який дає змогу виявити та дослідити універсальні, загальнолюдські цінності [2].

У даній методиці цінності розглядаються як критерії вибору та оцінки людиною своїх дій, подій, самовідношення та відношення до інших людей. При цьому всі цінності спрямовані на задоволення трьох універсальних потреб людини: 1) біологічні потреби; 2) потреби спрямовані на соціальну взаємодію; 3) потреби, які пов'язані з добробутом соціальних груп. Всі ці потреби можуть бути задоволені/незадоволені за допомогою реалізації десяти різних мотиваційних типів (саморегуляція, стимулювання, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформність, традиції, прихильність (доброта) та універсалізм), які утворюються певними цінностями особистості. Саме вони визначають світогляд людини та спрямовують її поведінку, дії та життєдіяльність. Таким чином, Ш. Шварц визначає із трьох людських потреб основні мотиваційні типи. У свою чергу, кожному мотиваційному типу відповідає певна мотиваційна ціль [2].

Використана нами методика дає кількісний представлення значущості кожного з десяти мотиваційних типів цінностей на двох рівнях: на рівні нормативних ідеалів та на рівні індивідуальних пріоритетів. Нормативні ідеали – це цінності людини на рівні переконань. Вони мають вплив на всю особистість, але не завжди проявляються у реальній соціальній поведінці. Індивідуальні пріоритети – це цінності, які зазвичай проявляються у соціальній поведінці людини.

На рівні вибірки нами була виявлена наступна ієрархія ціннісних орієнтирів викладачів ВНЗ.

Таблиця 1

Цінності викладачів на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів

Цінності на рівні нормативних ідеалів	Рейтинг цінностей	Цінності на рівні індивідуальних пріоритетів
Безпека	1	Доброта
Доброта	2	Гедонізм
Самостійність	3	Стимуляція
Стимуляція	4	Самостійність
Універсалізм	5	Досягнення
Гедонізм	6	Влада
Досягнення	7	Безпека
Влада	8	Конформізм
Конформізм	9	Універсалізм
Традиції	10	Традиції

З отриманих результатів, які наведено в таблиці 1, видно, що на рівні нормативних ідеалів, переконань та поведінки найголовніша для викладачів цінність – «безпека», яка передбачає не тільки безпеку для себе, інших людей та суспільства в цілому, а й прагнення незалежно мислити та діяти. Мотиваційною ціллю даної цінності є стабільність суспільства та взаємовідношень, со-

ціальний порядок та безпека сім'ї. На рівні індивідуальних пріоритетів «безпека» займає 7-е місце. У даному випадку спостерігається суперечливість викладачів на рівні ідеалів та поведінки.

На другому місці на рівні нормативних ідеалів, майже поруч з цінністю «безпеки», викладачі обирають показник «доброти». Мотиваційна ціль цього типу – збереження благополуччя людей, з якими викладач має взаємовідносини. Викладачі прагнуть підтримувати дружні стосунки, бути лояльними, чесними та корисними для оточуючих. На рівні індивідуальних пріоритетів «доброта» займає 1-е місце, що свідчить про близьке співвідношення поведінки викладача з його моральними пріоритетами. Отриманий результат по даній цінності не викликає сумнівів тому, що професійна діяльність педагога будуватиметься на хорошому ставленні до студентів та колег, у бажанні навчити та нести собою приклад для оточуючих.

На 3-є місце на рівні нормативних ідеалів викладачі вищих навчальних закладів поставили «самостійність». Дана цінність свідчить про наявність у викладачів потреб у самоконтролі та самоуправлінні, автономності та незалежності. На рівні індивідуальних пріоритетів «самостійність» займає 4-е місце. Це говорить про близьке співвідношення нормативних переконань та реальної соціальної поведінки викладачів. Педагоги прагнуть до свободи думки, до творчої діяльності та дослідницької активності. Викладачам часто необхідно діяти нестандартним, незвичним способом.

Цікава картина була виявлена у нашому дослідженні у відношенні цінності «традиції». Викладачі поставили її на останнє місце на двох рівнях відразу: на рівні нормативних ідеалів та на рівні індивідуальних пріоритетів. Мотиваційною ціллю даної цінності є повага до звичаїв та прийняття традицій. Те що цінність «традиції» викладачі поставили на останнє місце не означає, що вони не поважають звичаї. Це може означати, що викладачі обирають нестандартні способи поведінки так, як професійна діяльність викладача є творчою та креативною.

Також серед цінностей, які є найменш важливими для викладачів вищих навчальних закладів опинився «конформізм». Викладачі поставили його на 9-е місце в нормативних ідеалах та на 8-е – в індивідуальних пріоритетах. Центральна ціль цього типу цінностей заключається у стримуванні та запобіганні дій, а також схильностей та спонукань до дій, які можуть завдати шкоди іншим або не відповідають соціальним очікуванням.

На 2-у місці у списку цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів знаходиться «гедонізм». Мотиваційна мета даного типу визначається як насолода або чуттєве задоволення (задоволення, насолода життям, отримання позитивних вражень від життєвих подій, від професійної діяльності). Сучасні викладачі здійснюють свою педагогічну діяльність не тільки за для того, щоб отримати матеріальну винагороду, а й для того, щоб отримати задоволення від процесу навчання, взаємодії з колегами та студентами, творчого розвитку та самовдосконалення.

Цінність «стимуляція» знаходиться на 3-у та 4-у місці на рівнях індивідуальних пріоритетів та нормативних ідеалів відповідно. Цей тип цін-

ностей є похідним від людської потреби в розмаїтті і глибоких переживаннях для підтримки оптимального рівня активності. Професійна діяльність викладачів вищих навчальних закладів є цікавою та насиченою, тому, мотиваційна ціль даної цінності – є новизна та змагання в житті, активної життєвої позиції.

На 9-е місце у списку цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів викладачі поставили «універсалізм». У той час, як на думку їх ідеалів, «універсалізм» займає 5-е місце.

Ми зіставили наші результати дослідження з дослідженнями В.О. Сластьоніна, який досліджував професійно-ціннісні орієнтації викладачів. У його дослідженні були виявлені наступні професійні цінності: розуміння соціальної ролі та функцій спеціалістів у суспільстві, наявність суспільно значимих мотивів вибору професії, професійного ідеалу, ціннісне ставлення до діяльності; професійний обов'язок і честь; гордість за професію; культуру спілкування; потреби в професійній самоосвіті і самовихованні [5].

Аналіз цінностей викладачів вищих навчальних закладів демонструє, що деякі цінності знаходяться по відношенню один до одного у динамічному відношенні як протиставлення. Так, наприклад, «самостійність», «стимуляція» – знаходяться на одному полюсі серед цінностей, які найчастіше проявляються у соціальній поведінці людини, а «традиції», «конформізм» та «влада» – на іншому. «Самостійність» та «стимуляція» суперечать «конформності», «традиціям» та «безпеці», оскільки існує протидія між збереженням власних незалежних поглядів та збереженням традицій, захистом стабільності та незмінності суспільства.

Висновки та перспективи дослідження. Одним із найголовніших компонентів, який регулює діяльність та поведінку викладача, який визначає його педагогічну позицію та забезпечує відповідний рівень професійної та особистої культури – є ціннісно-сміслові орієнтації. Вони відображають систему стійких відношень людини до оточуючого світу та до себе, існують у формі переважаючих установок на духовні цінності суспільства та культури. Ціннісно-сміслові орієнтації визначають вибір цілей та способів їх досягнення.

Система ціннісних орієнтацій передбачає змістовне ставлення людини до соціальної дійсності та визначає мотивацію її поведінки, робить істотний вплив на всі сторони її діяльності. Як елемент структури особистості ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність до здійснення певної діяльності щодо задоволення потреб та інтересів.

Безумовно, кожен викладач вищих навчальних закладів – є носієм індивідуальних, неповторних особистісних сенсів, тому єдиною системою цінностей, яку можна розробити для ВНЗ в цілому, створити дуже складно. Тим не менш, можна говорити про інваріативні цінності-цілі, які є актуальними та необхідними для розвитку і вищого навчального закладу, і кожного окремого викладача.

Результати нашого дослідження дають нам можливість зробити наступні висновки:

1) характерною особливістю ціннісно-сміслові сфери викладачів вищих навчальних за-

кладів, яка проявляється у поведінковому аспекті – є прагнення до «доброти». Крім цього можна відзначити велику прихильністю до цінностей «гедонізму» та «стимуляції»;

2) характерною особливістю ціннісно-сислової сфери викладачів вищих навчальних закладів, яка проявляється на нормативному рівні – є прагнення до «безпеки». Крім цього можна відзначити велику прихильністю до цінностей «доброти» та «самостійності».

3) в цілому, можна сказати про те що, рівень нормативних ідеалів та рівень індивідуальних пріоритетів знаходяться у близькому співвідношенні, крім цінностей «універсалізму», «гедонізму» та «безпеки».

У процесі формування ціннісних орієнтацій викладачів можна виділити, з одного боку, індивідуально-психологічні чинники, які характеризуються всіма особистісними особливостями людини, та соціальні психолого-педагогічні, з іншого боку, що включають оточення людини і ту ситуацію, в яку вона залучена.

Перспективу нашого подальшого дослідження ми вбачаємо у дослідженні ціннісно-сислової сфери викладачів вищих навчальних закладів в залежності від їх віку та стажу роботи. Адже, при наявності цілого ряду досліджень у сфері смислових аспектів, проблема ціннісно-сислової сфери викладачів різного віку та з різним досвідом роботи залишається недостатньо вивченою.

Список літератури:

1. Вершинина Л. В. Теоретические основы формирования ценностного сознания будущего учителя: Монография / Л. В. Вершинина // М.: МПСИ, 2009. – 258 с.
2. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев // СПб.: Речь, 2004. – 70 с.
3. Кирьякова А. В. Аксиологическая концепция ориентации личности в мире образования / А. В. Кирьякова // Вестник ОГУ. – 1999. – № 1. – С. 13-19.
4. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь 4-е изд., дополн. и испр./ Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко // М.: АСТ, СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. – 868 с.
5. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Сластенин, Г. И. Чижиков. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
6. Степаненко, О. В. Аксиологические приоритеты профессионально- педагогической подготовки будущего учителя [Электронный ресурс] / О. В. Степаненко. – М.: oim.ru. Режим доступа: <http://www.oim.ru>
7. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.

Шаповалова В.С.

Национальный фармацевтический университет

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация

На основе анализа научной литературы рассмотрено понятие «ценность» и «ценностно-смысловые ориентации». Ценностно-смысловые ориентации рассматриваются как важная психолого-педагогическая проблема, от решения которой зависит уровень профессиональной самореализации будущих специалистов. В статье проанализированы результаты эмпирического исследования ценностно-смысловой сферы преподавателей высших учебных заведений. Проанализированы ценности-цели современных преподавателей.

Ключевые слова: ценности, ценностно-смысловая сфера личности, ценности-цели, преподаватель, педагогическая деятельность.

Shapovalova V.S.

National University of Pharmacy

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE VALUE-SEMANTIC SPHERE OF ACADEMICS

Summary

Based on the analysis of scientific literature, reviewed by the concept of «value» and «value-sense orientation». Value-sense orientation are seen as an important psychological and pedagogical problem, the solution of which depends on the level of professional self-realization of future specialists. The article analyzes the results of empirical research of value-semantic sphere of university professors. Analyzed values of target-date teachers.

Keywords: value, value-smislova sphere of personality, teacher, values-goals, teaching activities.